

K otázkám koncepce sociologie mládeže

Jeden známý sociolog z Německé spolkové republiky vyslovil při návštěvě Československa podiv, že máme skoro sto pracovišť zabývajících se sociologií mládeže, a požádal mne, abych mu řekla alespoň hlavní školy či koncepce, z kterých naši sociologové vycházejí. Byla to trapná rozmluva, termín „škola“ či „vlastní koncepce“ byl příliš dlouho zatačován, než aby se u nás někdo otevřeně k nějaké škole hlásil, a tak jsem mu vysvětlila základní principy marxistické sociologie, v nichž on neshledal žádnou specifickou. Pro mne byla tato rozmluva podnětem k napsání tohoto dopisu.

Já osobně jsem proti vyslovování globálních soudů a zvláště odsudků a zásadně se přimlouvám napřed za strukturovanou analýzu naší mládeže, avšak přesto se domnívám, že sociologie mládeže se u nás dostala do stadia, kdy by bylo vhodné alespoň dočasně uzavřít dosažený stav sbírání materiálu a pokusit se o syntézu a o vytyčení hlavních okruhů, na něž je třeba se zaměřit a dostat se tak ze stadia popisu do stadia tvoření teorií alespoň „středního dosahu“. Toto shrnutí potřebujeme jak po stránce pouhé evidence, tak po stránce kvalitativní, abychom měli určité zázemí, přehled, z něhož bychom vycházeli při formulování dalších hypotéz. Jinak se totiž stále pohybuje na jednom místě, přeshlapujeme a zjišťujeme jen v určitém posuvu stále totéž. Je pochopitelné, že po létech voluntarismu se každý drží empirických údajů, které jsou často krycí bariérou pro vyslovení myšlenky.

Pojem „škola“ posud mnohým zavání hezky a tak — třebaže jsme názorově různí — všichni stále používáme jen jedno zaklínadlo. Současně však empirická šetření bez teoretické analýzy a patřičného zobecnění ztrácejí na ceně a stávají se pouze materiálem pro budoucí historiografy. Zároveň je plýtváním silami a zbytečností, když v každém výzkumu věnujeme několik otázek tomu, abychom mohli dokázat, že třeba CSM skutečně nemá vážnost a význam odpovídající tečné sociologické funkci, která je mu přisuzována, či jiné banality. Připomíná to někdy známou definici sociologie jako vědy, která vědeckými metodami dokazuje, že lidé nosí deštníky více, když prší, než když svítí slunce.

Přestože jsem si vědoma, že každá koncepce, s níž kdokoliv dnes přijde, bude kritizována, považuji za vhodné a dokonce zvrcholně nutné to zkusit a jsem ochotna nepochat si spílat. Jak je obecně známo, střetávání různých názorů a koncepcí vede k jejich vzájemnému neutralizování, lidé si

zvyknou na fakt, že o všem je možné diskutovat, porovnávají svůj názor s názorem druhého, a tak se podobná diskuse nakonec může stát katalyzátorem, na jaký již dlouho čekáme.

Vezměme jen současné západní hlavní teorie o vztahu mládeže a společnosti a teorie vysvětlující různé krizové projevy u mladých lidí. Vedle těch několika škol, které redukují celou problematiku mládeže jen na krizi dospívání, naprostá většina vychází z rozboru moderní či tzv. industriální společnosti, tedy z objektivně změněné situace, v níž se mládež nachází. Avšak přesto se od sebe jednotlivá pojetí liší. Některými jsou za hlavní příčiny považovány změny v postavení a významu rodiny, diskontinuita rodiny a společnosti, rozbor partikulárních a univerzalistických vztahů ve společnosti, akcelerace dospívání a současně ekonomická nerovnost a nemožnost dosažení statusu samostatnosti, alienace, rozpornost hlavních sfér, dospělého, alienace, rozpornost vyhranění subkultury atd. S krátkozrakou potouchlostí pozorujeme, jak mládež na Západě nejuje i velmi pozitivní stránky tamější civilizace a odmítáme Tenbruckovy teze o konvergenci mládeže Západu a Východu, patrně z obavy, že přiznáním této konvergence se u nás budou podobné jevy projevovat více. A tak prohlásíme, že z hlediska marxistické sociologie mládeže jsou tyto teze nepřijatelné a aniž vymezíme skutečné specifikum marxistické sociologie mládeže, začínáme s „vlastními“ rozbohem, a „vlastními“ metodami konstatujeme přibližně totéž, co na Západě. Vycházíme z apriorního předpokladu, že jsme něco jiného a že i naše mládež je jiná a na tom trváme, i když fakta tomu neodpovídají. Bezesporu jsme něco jiného, ale bylo by vhodné si ujasnit, v čem se naše skutečnost a naše marxistická sociologie mládeže (existuje-li) liší od tzv. buržoazní či západní sociologie mládeže. Jsme-li či nejsme průmyslovou společností, a jestliže nejsme, ale chceme-li jí být, pak musíme počítat s tím, že s normalizací poměrů budou se také normalizovat obtíže s mládeží a obvyklý, na Západě již konstatovaný model vztahu mládež-společnost bude plně platit i u nás.

Při analýze mládeže je zcela nevhodující uplatňovat dnes třídní přístup. Vedle strukturálních odlišností vystupují do popředí především biologické, věkové a psychologické znaky dospívání, a ty jsou při sociologické analýze mládeže, ať marxistické či nemarxistické, velmi významné. Naši skutečnosti je socialismus (na jehož bližších přívrastcích mentálně nezáleží), a tak tradiční vlastnosti

rakter odporu proti socialismu a jsou z obou stran ideologicky interpretovány. Ze zcela běžné a samozřejmé skutečnosti, že značná část mládeže nejuje naše společenské zřízení, se dělá politikum u nás i za hranicemi. Možnost této ideologií zkrleslé interpretace jsme zčásti zavínili sami zdůrazňováním své výlučnosti a z vědeckého primitivismu vyplývající troufalostí svého přesvědčení, že můžeme změnou hospodářských podmínek změnit i prenatální vývoj, a když ne ten, tak alespoň takové konstanty, jaké představuje lidská psychika. Proto je třeba, abychom především my sami zase odideologizovali svůj vlastní přístup k mládeži a tak vytvořili prostor pro skutečně vědeckou analýzu. Normalizace musí začít především od termínu „marxistická“ sociologie mládeže, který rádi používáme a blíže nevymejujeme. Přesto jej však postulujeme, abychom se apriorně odlišili. Podíváme-li se blíže na tento termín, zjistíme, že tzv. marxistická sociologie mládeže se hlásí k dosti běžným a samozřejmým heuristickým postupům, z nichž není nutné (ba ani možné) dělat centrální body programu. Osobně se domnívám, že například socializace mládeže probíhá u nás stejným způsobem jako socializace v kapitalistických státech, a že domněnka, že můžeme odstranit a vyřešit problémy s ní spojené, je pouze další iluzí, již trpíme. A kdyby to i šlo, bylo by vhodné tuto cestu dokonale bez tření upravit? Vždyť i nám, jako každé fungující společnosti, nejde o nic jiného než o zachování statu quo.

Podle mého názoru můžeme dělat pouze jediné, a sice sledovat míru rozdílů v postojích a názorech mládeže u nás a na Západě, sledovat, v čem jsou výkyvy a posuny — ale obecné teorie budou asi platné pro obě části poměrně nedávno rozdělené civilizace. A nebudou-li, tak nejlépe poznáme, zda a v čem se lišíme. Psychika je relativně konstantní a uznáme-li, že pro pochopení a vysvětlení mladého člověka je rozhodující právě tato sféra, pak musíme uznat, že není zásadní odlišnosti mezi mládeží naší a mládeží ve státech kapitalistických. Velké pozitivní změny, k nimž došlo v naší společnosti, se stávají pro naši mládež ihned samozřejmostí a jsou pro ni stejně kritizovatelné, jako jakákoliv jiná skutečnost. V letech společenských převratů došlo u nás k posunu kritérií a ke změně hodnot, ale s normalizací a stabilizací poměrů tato porevoluční odlišnost postupně mizí a my můžeme pouze sledovat specifikum naší varianty obecných problémů. Avšak které z těchto rysů jsou podmiňují výlučně naši skutečnosti, a které jsou obecné? I u nás dochází „k odvořivění“ práce, k přesunu osobního uspokojení do oblasti volného času, i u nás chce mládež stát mimo společnost a déle setrávat v postavení mimo hru, i u nás má pocit, že není pochopena, že nemá prostor kladně a významně se manifestovat v naší společnosti.

Prostudovala jsem v poslední době celou řadu výsledků našich současných empirických šetření a došla jsem k řadě závěrů, či

řadí otázek a vyvinených. Bezesporu se lišíme, a liší se i naše mládež od Západu i Východu. Především nejsme ještě průmyslovou společností a socialistickou — bereme-li za kritérium teorii — také ne. Navíc náš specifický historický vývoj znásobil některé rozdíly. Například sociálně adaptační význam rodiny byl u nás ještě více snížen změnou sociálního statusu dvou třetin našeho obyvatelstva po roce 1948, masovým odchodem žen do zaměstnání a výrazným posunem postavení muže a ženy v rodině. Vedle obecných tendencí ovlivňujících význam rodiny v univerzalistické společnosti byly tyto tendence u nás znásobeny ještě zrušením soukromého vlastnictví jako faktoru upevňujícího vztah rodičů a dětí a rodinnou tradici v povolání. V důsledku reorganizací, nuceného měnění zaměstnání i přesídlení byly narušeny nejen vazby na rodinu, ale i na pracoviště, kraj bydliště a tedy i domov. Současně ze všech socialistických států jsme byli strukturou hospodářství i stupněm kultury i demokracie nejbliže západoevropskému pojetí, a proto socialistická revoluce narušila u nás soukromé a společenské tradice více než v ostatních zemích, kde došlo k převratu. Vertikální členění a diskontinuita generací, k níž dnes v průmyslových společnostech dochází, byla u nás vedle politických aspektů ještě znásobena dočasným vyškrcnutím určitých kulturních hodnot (našich i světových) z veřejného života a tím i z možnosti ovlivňování a vytváření pochopejí a společného kulturního zázemí, a současně byla provázána periodickou frustrací společenských hodnot a ideálů. Mládež si proto vytvořila celou řadu náhradních potřeb a hodnot, tak neočekávaných, že je starší generace pravděpodobně není ani schopna evidovat. Metodické obtíže jejich zjišťování jsou u nás o to větší, že naši sociologové ihned přešli do stadia empirické sociologie a začali pro sebe naprosto neznámou skutečnost redukovat a poznávat především pomocí kvantifikovatelných faktorů. Nově vytvářený systém potřeb a hodnotových vzorů není ani tak charakterizován úmyslnou protikladností vůči hodnotovému systému rodičů (domnívám se, že míra odporu a také potřeba odlišit se je mezi naší mládeží menší než na Západě), jako spíše *totálním nezájmem o starší generaci*. U nás totiž, kromě v oblasti politické, nebylo co výrazně negovat, neboť nové hodnoty v myšlení rodičů se ještě natolik nestabilizovaly, aby mohly mládež lidi provokovat. Distance tedy nepramení ani tak z kvantitativní odlišnosti, jako spíše z nezájmu a izolovanosti. Tato izolovanost je nejen intergenerační, ale existuje i mezi jednotlivými sociálně ekonomickými skupinami mládeže, nemá třídní pozadí, není dána sociálním původem, ale byla vyvolána rozbitím všech bývalých forem komunikace mládeže různých vrstev mezi sebou a jejich národním, přísně funkčním rozdělením do zájmových organizací podle školy či pracoviště. Po rozrušení dřívějších forem sdružování mládeže třeba na půdě Sokola, skautingu,

náboženských obcí a podobně chybí zde již po dvě desetiletí (a dodnes chybí) prostor pro neformální a sociálně nestratifikované organizování mládeže. A z tohoto faktu vyplývá nejen vysoká izolovanost jednotlivých sociálních skupin mládeže, ale i jejich vzájemná neznalost, nezájem a neschopnost sebe organizovat, a současně i přecenění faktoru vzdělání jako jedině trpěné a možné diferenciaci lidí.

Tyto hypotézy jsou jen zvláštní modifikací obecných, ve světě již konstatovaných rysů současné mládeže, ale nejsou podle mého názoru ničím kvalitativně odlišným, co by opravňovalo konstituování zvláštní, vydělené marxistické sociologie mládeže. A jestliže si toto přiznáme a dohodneme se na tom, pak je zbytečné pracně objevovat objevené a stačí dělat obdobná šetření jako na Západě i u nás a komparovat empirické údaje. Poslouží to k lepšímu poznání mládeže i celé společnosti (případně její specifčnosti) než současné sice osobité, ale bezkonceptní šrafování různých ploch a plošek. A jestliže se mýlím a skutečně existuje odlišná marxistická sociologie mládeže, pak bude chvályhodné, poskytnete-li tento časopis pár stránek k diskusi.

Jiřina Šiklová

První zkušenosti a poznatky z činnosti sociologa v závodě

Úkolem sociologa podniku je sledovat společenské podmínky podniku a co možná napomáhat k jejich zlepšení. Hlavním činitelem v naší nové soustavě ekonomického řízení jsou lidé. Oni realizují všechny články socialistického plánování. Proto se jeví stále větší nutnost vědeckého výzkumu společenských vztahů, které se vytvořily uvnitř podniku, a uplatňování sociologických zákonů v řízení.

V souvislosti se znovuzrozením československé sociologie v posledních letech dochází také — zatím jen ve velkých závodech — k zřizování sociologických pracovišť. Protože však přestávka v sociologické činnosti u nás byla přece jen dosti dlouhá, tato restaurace neprochází bez průvodních bolestí. A tyto bolesti se právě projevují často na sociologických pracovištích podniků.

Názory na činnost a začlenění podnikového sociologa jsou různé. Tyto názory mnohdy pramení v nedostatečné informovanosti pracovníků. Už funkční zařazení sociologa znesnadňuje jeho činnost a informovanost o problémech plynoucích ze společenských vztahů v podniku. Značná část socio-

logů je začleněna do zaměstnaneckého úseku, někdy ještě do sociálního oddělení. Tímto zařazením se stává, že informace, které jsou pro sociologa tak nutné, se k němu dostávají pozdě nebo i zkresleně. Mnozí vedoucí pracovníci snad ani nechápou, že mnohé potíže podniku nejsou jen záležitostmi technickými, ale často i záležitostmi společenskými. A právě v takových případech bývá sociolog nejčastěji informován jako poslední.

Z toho vyplývá, že sociolog v závodě často musí pracně shledávat informace potřebné ke své činnosti. Z toho vyplývá: dokonale a přesně informovat vedoucí pracovníky o poslání a činnosti sociologa v závodě a také o tom, jaké postavení a funkční zařazení má sociolog v závodě mít.

Stává se, že podnikový sociolog se věnuje záležitostem spíše druhořadým a nepodstatným, přičemž mu důležité společenské potřeby v podniku unikají.

Zdá se mi také, že postavení sociologa v podniku by mělo být chápáno více perspektivně. V budoucnu bude jistě činnost sociologa zasahovat nejen do oblasti zaměstnanecké, ale i do oblasti průzkumu trhů — alespoň ve velkých podnicích. To ovšem je při dnešním chápání postavení sociologa v podniku velmi znesnadněno.

My podnikoví sociologové považujeme za potřebné utvořit sekci průmyslové a podnikové sociologie, která by se zabývala speciálně našimi problémy. Bylo by třeba, aby sociologické studium bylo zaměřeno dvěma směry — teoretickým, soustředěným na katedrách sociologie filosofických fakult, a praktickým, jemuž by se kromě filosofických fakult mohly věnovat i vysoké školy ekonomické.

Z praktických zkušeností za krátkou dobu své činnosti v závodě mohu říci, že se velmi osvědčuje spolupráce na základě smlouvy s katedrou sociologie filosofické fakulty v Brně.

Vřele se přimlouvám, aby průzkumná činnost jednotlivých složek našeho veřejného života i různých orgánů byla ústředně koordinována. To proto, že příliš mnoho institucí se zabývá sociologickým průzkumem, a to i v závodech. Stává se pak, že lidé ztrácejí ochotu ke spolupráci — obzvlášť, když provádějící instituce nedají výsledky svých výzkumů závodům k dispozici.

Snad těchto několik mých poznámek napomůže tomu, aby se rozvinula diskuse o postavení sociologa v závodě, a tím aby se upevnilo postavení podnikového sociologa.

Jiří Schovanec,
podnikový sociolog ZKL, Brno

Ústřednímu výboru KSČ
k rukám vedoucího tajemníka s. A. Dubčeka

Výbor Čs. sociologické společnosti při ČSAV vyjadřuje naprostý souhlas se současným procesem demokratizace a ozdravení našeho veřejného života.

Sociologie patří k vědním oborům, které nejvíce utrpěly v období stalinismu a dogmatismu ve vědecké práci. Sociologie byla v ČSSR rehabilitována jako samostatný vědecký obor teprve v r. 1964. Uskutečnilo se to proti vůli odpovědných pracovníků, především prof. L. Štolla, který tehdy byl v ČSAV odpovědný za společenské vědy a který ještě dlouho po veřejném uznání sociologie byl jejím odpůrcem. Dosud však nebyla uskutečněna rehabilitace řady čs. sociologů, již důrazně požadujeme.

Za krátkou dobu získala sociologie řadu úspěchů, dosáhla mezinárodních uznání a přinesla materiály, které pomáhají k lepšímu poznání naší společnosti.

Soudíme, že nezbytným předpokladem dalšího obrodného procesu naší společnosti je nahrazení některých diskreditovaných politických osobností v klíčových státních funkcích lidmi, kteří svými činy jasně prokázali svou pokrokovost a demokratismus, a jsou schopni — nezatížení praktikami minulosti — energicky prosazovat moderní koncepci socialistické ekonomiky a politiky. To se týká především funkcí předsedy NS a předsedy vlády, dále pak vedoucích funkcí ministerstva národní obrany a vnitra tak, aby ozbrojených sil ani jejich částí nebylo zneužito proti lidu a pokroku.

Čs. sociologové chtějí dát všechny své síly ve prospěch rozvoje naší socialistické společnosti. Považují za svou povinnost dávat seriózním a vědeckým výzkumem podložené podklady o faktickém stavu různých oblastí naší společnosti a předkládat náměty optimálního modelu socialistického sociálního systému.

Výbor Čs. sociologické společnosti
a
Redakční rada Sociologického časopisu
29. 3. 1968

Velvyslanectví
Polské lidové republiky
Valdštejnská 8
Praha 1

Vážení soudruzi,

členové Vědeckého kolegia filosofie a sociologie ČSAV nemohou mlčet ke zprávě, že z Varšavské university byli odvoláni profe-

soři a docenti B. Baczko, Z. Bauman, W. Brus, M. Hirszwicz-Bielinska, L. Kolakowski a S. Morawski. Považujeme tyto soudruhy za přední představitele marxistické filosofie, sociologie, ekonomiky a estetiky v mezinárodním měřítku, a jejich odvolání pocítujeme jako znepokojující ohrožení rozvoje marxistické teorie i jako akt, diskreditující prestiž socialistické vědy a školství. Protestujeme proto ve jménu společných socialistických zásad proti tomuto opatření a proti kampani s ním spojené, zvláště pak proti jejímu antisemitskému zabarvení.

Se soudružským pozdravem
prof. Jindřich Srovnal CSc.,
předseda kolegia filosofie a sociologie ČSAV
29. 3. 1968

Polské velvyslanectví
Praha

Určeno pro Polskou sociologickou společnost

Vážení přátelé,

dozvěděli jsme se z tisku, že několik učitelů bylo vyloučeno z vysokoškolských působišť ve Varšavě. Mezi nimi jsou i známí sociologové a společenskovědní pracovníci doc. Z. Bauman, M. Hirszwicz-Bielinska, B. Baczko, W. Brus, L. Kolakowski a S. Morawski. Většina z nich měla vědecké styky s československými sociology, mnohokrát se účastnili různých sociologických konferencí v ČSSR a jejich díla byla přeložena do češtiny a získala u nás značnou popularitu. Považujeme proto za svou kolegiální povinnost vyslovit nad touto skutečností politování. Jsme si vědomi toho, že nemáme práva vměšovat se do vnitřních záležitostí PLR. Musíme však konstatovat, že tyto sociologové jsou vědeckými pracovníky známými v odborné světové veřejnosti a že jejich vyloučení z řad vysokoškolských učitelů bude mít v těchto kruzích, složených z velké části z pokrokových intelektuálů, nepříznivou odezvu. Víme také, že ve složitě situaci na mezinárodním sociologickém kongresu v Evianu vystupovali jako tvůrci a principiální marxisté.

Jak je Vám, vážení přátelé, asi známo, probíhá u nás v těchto dnech velký demokratický proces, v němž jde při zachování idejí a cílů socialismu a spojenectví s ostatními socialistickými zeměmi o očistění veřejného života od všech prvků omezování svobodného vyjadřování názorů. Přitom se i sebekriticky zamýšlíme nad některými přehmaty, které byly v minulosti udělány, často v dobrém přesvědčení, že se tím pomáhá socialismu, v represáliích vůči některým vědcům, spiso-